

PEÇENEKLER

IX-XII. yüzyıllarda
Karadeniz'in kuzeyindeki
stepelerde yaşayan bir Türk boyu.

Peçenekler hakkındaki ilk bilgiler IX. yüzyıl Arap kaynaklarında yer alır. Onların Batı Göktürk Kağanlığı'na tâbi gruplardan biri oldukları düşünülmekte, On Oklar'a mensup buldukları görüşü ise şüpheyle karşılanmaktadır. Ayrıca Peçenek boylarından asil sayılan üçünün ortak adı Kangar'ın Köl Tigin (Kül Tigin) Anıtı'ndaki Keñeres ile birleştirilip Keñeres'in Kangar'ı ifade ettiği kabul edilerek arada bir bağ kurulmaya çalışılırsa da buradaki Keñeres'in bir yer adı olması ihtimali fazladır. Arap kaynaklarında "Becenâk", Bizans kaynaklarında "Patzinakhitai" şeklinde kaydedilen Peçenekler'in VIII. yüzyılda Aşağı Seyhun boyları ile Aral gölünün çevresinde yaşadıklarını gösteren bazı deliller vardır. 98 (716) yılında Dihistan Türkler'in elinde olup bu Türkler'in başında Sül et-Türkî bulunuyordu. Bu Türkler'in Peçenekler'den olması muhtemeldir. Çünkü Bîrûnî'nin eserlerindeki bazı kayıtlar Peçenekler'in varlıklarını Dihistan ve Cürcân'a kadar hissettirdiklerini ortaya koyar. Abbâsî Halifesi Mehdi-Bilâh zamanında (775-785) veya daha sonraları doğudan gelen Oğuzlar, Peçenekler'e hücum ederek onları Yayık (Ural) ırmağının ötesine göç etmeye mecbur bıraktılar. Peçenekler, Yayık ve İdil (Volga) ırmakları yöresindeki bu yeni yurtlarında uzun müddet oturdular, fakat Hazarlar için gittikçe artan ciddi bir tehlike oluşturmaya başladılar. Bundan dolayı Hazarlar, Peçenekler'e karşı Oğuzlar'la bir ittifak meydana getirdiler ve Peçenekler'e hücum edip (276/889) onları İdil'in batısına geçmeye mecbur bıraktılar. Peçenekler de Macarlar'la karşılaşarak onları Levedya'dan Doneç havzasındaki Etelköz'e, oradan da Tuna ve Tisa ırmağı boylarına göç ettirdiler. Peçenekler'in Karadeniz'in kuzeyindeki topraklara gelmelerinin en önemli sonucu Macarlar'ı buralardan uzaklaştırmaları olmuştur. Peçenekler, 282 (895) yılında Bulgar Kralı Simeon'un müttefiki olarak Macarlar'a saldırıp onları bugünkü yurtları olan Pannonia'ya gitmek zorunda bıraktılar ve Ten (Don) ırmağından Tuna nehrine kadar uzanan bozkır bölgesini hâkimiyetleri altına aldılar. Burada XI. yüzyılın ortalarına kadar kaldılar. Bu yeni yurtlarına geldiklerinde sekiz boydan ve kırk obadan oluşuyorlardı. Bizans İmparatoru VII. Konstantinos Porphyrogennetos'a göre bu sekiz boy şunlardı: İrtim, Çor, Yula, Kulbey (Köl Beg [?]),

Karabay, Talmat, Kopun ve Çoban. Sekiz boydan üçü (İrtim, Çor ve Yula) diğerlerinden daha yiğit ve daha soylu sayılıyor, bundan dolayı da onlara "Kangar" deniliyordu. Peçenekler'in ele geçirdikleri topraklar sekiz bölgeye ayrıldı ve her bölge sekiz boydan birinin yurdunu teşkil etti. Bölgeler de obaların oturması için kırk yöreye bölündü. Peçenekler'in hükümdarları yoktu, boyların başında boy beyleri vardı. Bunlar gerektiği zaman toplanarak meseleleri görüşür ve karara bağlayıp uygularlardı. Konstantinos Porphyrogennetos, Peçenekler'in Karadeniz'in kuzeyine geldikleri sırada boyların başında Mayçan (İrtim), Kuel (Çor), Korkut (Yula), İpaon (Kulbey), Vatan (Çoban) adlı beylerin bulunduğunu yazar. Kaynaklarda daha sonraki dönemlerde geçen Peçenek beylerinden bazılarının isimleri şöyledir: Küre (Kiyef Prensi Svyatoslav'ı yenerек hayatına son veren), Turak (Durak, 1048'de on üç oymağın başbuğu), Kegen (Uzlar'a karşı başarıları ile tanınmış), Konstantinos Porphyrogennetos, ölen bir beyin yerine oğlunun değil erkek kardeşinin oğlu veya erkek kardeşinin torununun geçtiğini belirtirse de Türkler'de böyle bir gelenek yoktur. Eğer Bizans imparatorunun yazdıkları doğru ise Peçenekler'i Göktürk topluluğunun dışındaki topluluklardan saymak gerekir ki bu da ihtimal dışı görülür. Kâşgarlı Mahmud, Peçenekler'in dilinin Süvar ve Bulgarlar'ınki gibi olduğunu yazar. İbn Fadlân da Peçenekler'i çok esmer bulur.

Peçenekler hakkında bilgi veren İstahrî (eserin telifi yaklaşık 318/930) onların Karadeniz'in kuzeyindeki yurtlarının asıl yurtları olmadığını, buraya eski yurtlarından çıkarıldıkları için yakın zamanda geldiklerini söyler. Diğer coğrafyacılar ise bu göçten söz etmez. Gerdîzî (ö. 442/1050'den sonra), muhtemelen Ceyhânî'ye dayanarak Peçenekler'in yurtlarının bir ucundan öbürüne otuz günde varıldığını, ülkelerinin muhtelif kavimlerle çevrildiğini, kuzey ve doğudaki komşularının Kıpçaklar (Kıpçak) olduğunu, güneydoğuda Hazarlar'ın, batıda Slavlar'ın bulunduğunu yazar. Peçenekler ile komşuları arasında sürekli düşmanlık vardır. Zengin bir kavim olan Peçenekler'in hayvanları, sürüleri, silâhları çok olup altın ve gümüş kap kacakları vardır. Bellerine gümüş kemer takarlar. Hazarlar'ın ülkesinden Peçenekler'in yurtlarına on günde varılır. Bu yol ormanlardan ve çöllerden geçer. Tâcirler Peçenek ülkesinde atsız seyahat edemezler (*Zeynü'l-aḥbâr*, s. 271-276). Peçenekler zenginliklerini Ruslar'a ve Bizanslılar'a hayvan satmaları ve bilhassa müslüman tâcirlerle köle te-

min etmeleri sayesinde elde etmiş olmalıdır. Nitekim Peçenek mezarlarında yapılan araştırmalar Türk topluluklarının çoğu gibi onların da kamlık inançlarına bağlı olduklarını gösterir. Şamanlık'ta ölünün gömüldükten az sonra dirileceğine inanıldığından mezara yiyecekle ölünün silâhları ve kullandığı bazı eşyalar konurdu. Ubeyd el-Bekrî, Peçenekler'in 400 (1009-10) yılına kadar Magi dinine mensup olduklarını yazar. Fakat bu bilgi diğer kaynaklarca teyit edilmediği için gerçeği ifade etmediği söylenebilir. Bazı kaynaklarda Peçenekler arasında İslâmiyet'in epeyce yayıldığı bildirilir. Buna karşılık Bruno'nun 1007'de giriştiği Hıristiyanlığı yayma faaliyeti tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yine Peçenek mezarlarında bulunan kafa tasları ile iskeletlerin incelenmesinden onların Moğol yüzü olmadığı ortaya çıkmıştır. Peçenekler'in Göktürk yazısına benzer bir yazıları olduğu kabul edilir. Macaristan'daki kazılar sonucunda elde edilen Sen Nagi Mikloş hazinesindeki altın sürahi, tas ve kâse üzerindeki şekillerin Peçenek yazısı olduğu anlaşılmıştır. Hazarlar'a ait olan Sarkal'da bulunan çanak ve çömlek parçalarının üzerindeki bazı yazıların da Göktürk yazısına benzediği ve Peçenekler'e ait olduğu ileri sürülmüştür.

Peçenekler'in "çor", "boyla" ve "yula" unvanlarını kullandıkları bilinmektedir. Konuştuıkları Türkçe, Kâşgarlı Mahmud'a göre kelimelerin sonu kesilmiş ve kısaltılmış bir özellik arzeder. Peçenekler, 898 yılında Oğuzlar ile Hazarlar'ın hücumları sonucunda İdil ve Yayık arasındaki yurtlarından ayrıldıklarında onlardan bir bölümü yurdundan kaldı. Nitekim Konstantinos Porphyrogennetos, Peçenekler'in yurtlarından çıkarıldıklarında onlardan bir kısmının yurtlarında kalıp Oğuzlar'la birleştiğini ve onların arasında yaşadığını belirtir. Bu durum Oğuz-Peçenek boyunun nasıl meydana geldiğini de ortaya koyar. İbn Fadlân, 310 (922) yılında Abbâsî elçilik heyeti arasında Bulgar'a giderken Peçenekler'i Cem ile (Emba) Yayık ırmakları arasında bir gölün kıyısında görmüştü. XI. yüzyılda buradaki Peçenekler her bakımdan bir Oğuz boyu niteliği kazandı.

Şecere-i Terâkime'de Becene (Peçenek) ili başbuğu Doymaduk'un Salur Kazan'ın babası Enkiş'in ordasını bastığına, Kazan'ın kaçtığına ve annesi Çiçekli Hatun'un düşman tarafından götürüldüğüne, Enkiş'in üç ay sonra Doymaduk'a nâbiyle mal gönderip karısını kurtardığına dair bilgi vardır. Bundan başka Salur Kazan Bey'in 30-40.000 askerle Becene illerini kıldığını an-

latan bir manzume de görülür. Buradaki Becene ili, Peçenek topluluğu ile birlikte göçmeyip yurdunda kalan ve Oğuzlar'a tâbi olan Peçenekler'dir. Bu manzumeden anlaşıldığına göre onları Salur Kazan Bey İslâmiyet'e sokmuştur. Bu da en kuvvetli ihtimalle XI. yüzyılın ikinci yarısında vuku bulmuştur. Ardından bu Peçenekler diğer oymaklarla birlikte Anadolu'ya gelip çeşitli yerlere yerleşti.

Karadeniz'in kuzeyindeki sekiz boylu Peçenek grubunun Don, Donets ve Dinyepir yörelerine yerleşmesiyle Hazarlar'ın buradaki hâkimiyetleri sona erdi, bu da Hazar Devleti'ni zayıflattı. Rus kaynaklarında Peçenekler'den ilk defa 915 yılında söz edilir. Bu yılda Kiyef Rus Prensi İgor Peçenekler'le barış yapmıştı. Anlaşıldığına göre bu barış uzun bir müddet sürmüş, hatta onun 944'te gerçekleştirdiği Bizans seferine Peçenekler askerî birlik vererek yardımda bulunmuştu. Fakat daha sonra Peçenekler ile Ruslar'ın arası açıldı, bunda da başlıca rolü Bizans oynadı. 968 yılında Rus Prensi Svyatoslav, Tuna kıyılarında bulunduğu sırada Peçenekler'in Kiyef'i kuşattıklarını haber alarak geri dönmüştü. Peçenekler ile Ruslar arasındaki bu düşmanlık Bizans'ın tesiriyle ileriki yıllarda da sürdü. Nitekim 972'de Peçenek başbuğu Küre, Bizans'ın müttefiki olarak, cesur bir insan olan ve Rus İskenderi denilen Svyatoslav'ı yapılan bir karşılaşmada yendi ve Rus prensi savaş meydanında kaldı. Peçenekler ile Ruslar arasındaki mücadele Rus Prensi I. Vladimir zamanında (980-1015) şiddetlendi. Vladimir, bir yandan ülkesinin güney sınırlarında bir dizi istihkâm yaptırdığı gibi Rus kaynaklarında Türk (çoğulu Torki) denilen Oğuzlar'dan bir zümreyi de ücretle hizmetine aldı. Bu mücadele bir müddet daha sürdü. En sonunda Prens Yaroslav (1036-1054) Peçenekler'i ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu yenilgi ve bilhassa Karadeniz'in kuzeyindeki topraklara gelmiş olan bir Oğuz kümesinin (Torki, Uz) baskısı yüzünden Peçenekler Tuna kıyılarına göç etti. Bu göçte katılmayan bazı küçük Peçenek zümreleri de Kiyef Prensiği'nin güneydoğusu ile ona yakın yerlerde yaşadığı ve asker olarak ücretle Rus prenslerinin hizmetlerinde bulundu. Bu Peçenekler ayrıca Mstiblav'ın Kiyef Prensiği'ni ele geçirmesinde rol oynadı.

Peçenekler'in Bizanslılar'la yakın temasları Bulgaristan'ın 1018 yılında Bizans idaresine girmesiyle başlar. Peçenekler ilk defa 1035'te Tuna'yı geçerek nehrin güney kıyılarına yağmaladılar ve 1036'da üç defa Bizans topraklarına girdiler. 1048'de yap-

tıkları akın dehşet verici oldu, Bulgaristan'ı yakıp yıktıktan sonra akınlarını sürdürerek Balkanlar'ın diğer bölgelerini de yağmaladılar. Ancak başlayan iç çekişmeler yüzünden bu akınlar zayıfladı, ayrıca iki Peçenek oymağı Bizans'a sığındı. Bizans Devleti bu oymaklara Tuna boyunda ve Silistre yakınında toprak vererek sınır bekçiliğiyle görevlendirdi. Fakat bu iki oymağın başbuğu Kegen ile Tuna'nın kuzeyindeki ana Peçenek kolunun başındaki Turak arasında mücadele sürdü ve Kegen, Bizanslılar'ın yardımı ile Turak'ı yenip onu ve 140 Peçenek reisini esir aldı. Fakat Turak ve arkadaşları kısa bir maceradan sonra Tuna boyundaki yurtlarına döndüler, yeneden mücadeleye başlayarak Bizans ordusunu yenip Edirne'ye kadar ulaştılar (1049). Kıpçaklar'ın baskıları ile Tuna boylarına gelen ve bu sırada (1064-1065) Tuna'yı geçerek Balkanlar'da geniş ölçüde bir yağma akınına girişen Uzlar'ı (Oğuzlar) dağıtan Peçenekler'in bir bölümü, geride kalan ve Makedonya ile Balkanlar'ın diğer bazı yörelerine yerleştirilen Uzlar ile İmparator Romanos Diogenes'in Malazgirt'e getirdiği orduda bulundu. Ancak bunlar savaş başlamadan önce Alparslan'ın ordusuna katıldı.

Malazgirt zaferiyle (26 Ağustos 1071) Bizans ülkesinde dirlik ve düzenliğin bozulmasından faydalanan Peçenekler 1078 yılında Kıpçaklar'la birlikte Edirne'yi ikinci defa kuşattılar. 1086'da Bogomiller'in ayaklanmasını desteklediler. Ertesi yıl Macarlar'la birleşip Bizans topraklarına girdiler ve Lüleburgaz'a kadar ilerlediler. Bizanslılar her ne kadar Peçenekler'i geri çekilmeye mecbur bıraktıysa da Silistre yakınlarında onlar tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldılar. Peçenekler'in gücünü bilen İzmir hâkimi Çaka Bey onlarla bir dostluk antlaşması imzaladı. Buna göre müttefikler birlikte hareket ederek Bizans hâkimiyetine son vereceklerdi. Bu maksatla Peçenek kuvvetleri aşağı Meriç kıyısında toplandı (Mart-Nisan 1081), fakat Çaka Bey hareket etmekte gecikti. Bizanslılar bundan faydalanarak müttefiki Kıpçaklar ile birlikte Peçenekler'i ağır bir yenilgiye uğrattılar (29 Nisan 1091). Anna Comnena'ya göre ancak küçük bir Peçenek topluluğu bu savaştan sağ kurtulabildi. Daha önemi bu yenilgiden sonra Peçenekler'in siyasi ve askerî bir güç olarak önemleri kayboldu. Bununla beraber Peçenekler, Tuna boylarında zayıf bir durumda da olsa varlıklarını sürdürdüler ve Bizans topraklarına zaman zaman akınlarda bulundular. Bu akınların sonucusu 1197'de ya-

pılmıştı. Ardından Peçenekler'den bir kısmı Macaristan'a giderek X. yüzyılda oraya göç etmiş olan diğer Peçenekler'e katıldılar. Macar araştırmacılarına göre bu ülkede yurt tutmuş olan Peçenekler'den epeyce yer adı bugüne ulaşmıştır. Bir kısım Peçenek zümresi Avrupa kaynaklarında Kuman denilen Kıpçaklar'a bağlanmış, birçok Peçenek grubu da eski yurdunda yaşayarak Bizans Devleti'nin hizmetine girmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lügâti't-Türk Tercümesi, I, 28, 30, 57, 488; II, 48, 67; *Orhun Âbideleri* (nşr. Muharrem Ergin), İstanbul 1984, s. 27, 73; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 31; İbn Fadlân, *Rihle: İbn Fadlân's Reisebericht* (nşr. Zeki Velidî Toğan), Leipzig 1939, s. 17-18; a.e. (nşr. Sâmî ed-Dehân), Dimaşk 1966, s. 53, 106, 107; İstahri, *Memâlik* (de Goeje), s. 10; Mes'ûdî, *et-Tenbih ve'l-İsrâf*, Kahire 1937, s. 122, 153, 155; *Hudûdü'l-âlem* (Sütüde), s. 87, 190; a.e. (Minorsky), s. 101-160; Constantin VII Porphyrogenitus, *De Administrando imperio* (trc. R. J. H. Jenkins), Washington 1967, s. 167-171; Gerdiñi, *Zeynü'l-ahbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 271-276; Şerefüzzamân Tâhir el-Mervezî, *Fuşûl hâvle's-Şin ve't-Türk ve'l-Hind münteħabe min kitâbi Tabâ'î'i'l-hayevân* (nşr. ve trc. V. Minorsky), London 1942, s. 29, 32, 33, 95, 103, 109; A. Comnena, *The Alexiad* (trc. E. A. S. Dawes), London 1967, s. 173, 177, 182, 200, 202; Hüseyin Namık Orkun, *Peçenekler*, İstanbul 1933; a.mlf., *Eski Türk Yazıtları*, İstanbul 1936, I, 46, 47; Akdes Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937; a.mlf., *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1972, s. 44-64; a.mlf., "Peçenekler", *İA*, IX, 535-543; E. Chavannes, *Documents sur les Tou-kieu (Turcs) occidentaux*, Paris 1941, s. 34, 60, 270, 271, ayrıca bk. harita; Talat Tekin, *A Grammar of Orkhon Turkic*, Bloomington 1968, s. 236, 269; P. B. Golden, "The Peoples of the South Russian Steppes", *The Cambridge History of Early Inner Asia* (nşr. D. Sinor), Cambridge 1990, s. 270-284; a.mlf., "Peçeneks", *EL²* (İng.), VIII, 289-291; Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ötekleri*, Ankara 1985, bk. İndeks; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, İstanbul 1992, s. 44-45, 238-240.

FARUK SÜMER

PEÇEVÎ İBRÂHİM

(bk. PEÇUYLU İBRÂHİM).

PEÇUY

Macaristan'da Pécs şehrinin Osmanlı dönemindeki adı.

Macarca Pécs, Almanca Fünfkirchen, Latince Quinque Ecclesiae adlarıyla bilinen şehir Osmanlı kaynaklarında Hırvatça söylenişine uygun olarak Peçuy şeklinde geçer. Ülkenin güneybatısında bulunan Mec-